

## RUNSTENSFYND I KYRKMURAR

*Av Sven B. F. Jansson*

Sedan jag senast i denna tidskrift hade tillfälle att beskriva några nyfunna runstenar har ett avsevärt antal monument av detta slag kommit i dagen. De flesta av dessa fynd ha på senare år gjorts i våra medeltidskyrkors murar. De rika fynden i Hovs kyrka i Östergötland och framför allt i Köpings kyrka på Öland äro ur vissa synpunkter de märkligaste. På båda dessa platser ha fynden, som i stor utsträckning bestå av fragment, uppställts i kyrkornas tornkammare, som alltså nu göra tjänst som lokala runstensmuseer. Också i det gamla sockenmagasinet vid Råda kyrka (Västergötland) har på liknande sätt ett förvaringsrum för ornerade hållar ordnats. En beskrivning av dessa samlingar kommer i annat sammanhang att publiceras. Här skall endast en redogörelse lämnas för några nyfynd, vilkas beskrivning kräver mindre utrymme.

### *Tumbo kyrka*

Det allra färskaste fyndet av en fullständigt bevarad runsten gjordes i augusti i år (1958) i Tumbo kyrka, Södermanland, av landsantikvarien Ivar Schnell. Han iakttog då några grunda, ristade linjer på ett decimeterbrett stycke av en eljest av flera putslager täckt sten. Han meddelade mig, att han ansåg det troligt, att det synliga stycket kunde utgöra högra kanten av en liggande runsten. Schnells iakttagelse visade sig vara alldeles riktig. Att han kunde urskilja ristningen visar f. ö. en skarp-synthet av mindre vanliga mått. Linjerna äro nämligen mycket grunda och framträda endast i gynnsammaste belysning. Däri ligger förklaringen till att stenen hittills har kunnat undgå all uppmärksamhet, trots att flera antikvariska undersökningar ha utförts i Tumbo kyrka. Runstenen är i liggande ställning inmurad i vapenhusets västra yttervägg, med sin högra kant i markytan.



Fig. 1. Den nyfunna Tumbo-stenen. Foto M. Bratt (ATA). — The newly found Tumbo stone.

Toppen befinner sig 3,5 m från vapenhusets sydvästra hörn och rotändan 1,3 m från vinkeln mellan torn och långhus. Se fig. 1.

Rödgrå, grovkornig granit. Ytan är ojämn och vittrad, ristningen mycket grund och flerstädes otydlig. Mitt i stenens nedre del är ett stöd för en åskledare inborrat. Höjd 205 cm, bredd vid rotändan 90 cm, mitt över korset 70 cm. Största runan är 10 cm, den minsta 6 cm.

Inskrift:

· anunr · auk · bruni · raistu · at · kulbain · þina · stain ·

»Anund och Brune reste efter Kolben denna sten.»

Till läsningen: Före 1 a finnes ett flertal smärre fördjupningar och ojämheter; dessa ha av allt att döma uppkommit genom vittring. Skiljetecknet före 1 a är grunt och osäkert. 1 a och 2 n äro jämförelsevis tydliga. I 3 u äro vissa delar av bistaven bortflagrade. Mellan 4 n och 5 r finnes ingen runa. 5 r, som står på ett ojämnt ställe, är mycket grunt och otydligt. Skiljetecknen före 6 a och efter 8 k äro säkra. 11 u är ej stunget. 14 r har huvudstaven i en djup, naturlig skåra. 22 k är ej stunget, ej heller 23 u. Runföljden 24 l—28 n är mycket grund men fullt säker.



Fig. 2. Den nyfunna Tumbo-stenen. Foto M. Bratt (ATA) — The newly found Tumbo stone.



Fig. 3. Sö 362 Tumbo kyrka. Foto H. Faith-Ell (ATA). — Sö 362 Tumbo Church.

De tre mansnamn, som här förekomma, äro alla tidigare belagda i svenska runinskrifter. De två första, *Anundr* och *Bruni*, äro vanliga, medan däremot det tredje namnet, *Kulbæinn*, tydligen har varit mycket sällsynt på östnordiskt område. I de svenska runinskrifternas rika personnamnsskatt har namnet hittills endast varit känt från två runstenar, den ena västgötsk (Vg 178 Kölabý), den andra sörmländsk. Av intresse är, att det tidigare belägget från Södermanland finnes på en runsten (Sö 362), som år 1930 påträffades under golvet i samma kyrka, i vilkens mur den nu upptäckta runstenen befinner sig. Den förut kända Tumbo-stenen har följande inskrift:

+ kulben · auk · iuli · restu · sten · uftir · ikuar · bruþur · sin ·

»Kolben och Jule reste stenen efter Ingvar, sin broder.»

Till det yttre visar denna ristning slående överensstämmelser med den nyfunna runstenen; se fig. 2 och 3. Med all sannolikhet har samme ristare utfört båda dessa ristningar. (Han har också otvivelaktigt ristat några andra av Tumbo-traktens stenar, Sö 84, 85 och 363.)

Under sådana förhållanden förefaller det ej otroligt, att namnet *Kulbæinn* på den nyfunna runstenen åsyftar samme man, som tillsammans med sin broder Jule reste den andra Tumbo-stenen (Sö 362) efter Ingvar.

Eftersom den nyfunna stenen är rest till minne av *Kulbæinn*, måste dess inskrift i så fall vara yngre.

Inskriften lämnar ingen upplysning om i vilket förhållande de båda resarna *Anundr* och *Bruni* ha stått till den döde. Det förefaller emellertid troligt, att de ha varit *Kulbæins* söner.

Ur runologisk synpunkt är det av intresse att konstatera olikheten i skrivningarna: Sö 362 har **kulben, restu, sten**, medan den nyfunna, enligt min mening möjligen något yngre(!) inskriften har skrivningarna **kulbain, raistu** och **stain**.

Slutligen kan anmärkas, att ordföljden i den nyfunna inskriften i två fall avviker från den vanliga, prosaiska, därigenom att »efter Kolben» har fått sin plats före »denna sten», samt genom att pronomenet »denna» har placerats före sitt huvudord. Genom dessa avvikelser har inskriften blivit rytmisk.

Även i några andra sörmländska kyrkor ha runristade stenar kommit i dagen. Vid restaureringen av *T o r s h ä l l a* kyrka påträffades ett runstensfragment i grunden, 10 m V om kyrkans sydöstra hörn. På fragmentet funnos sex runor. Det visade sig, att det nyfunna fragmentet tillhörde den fragmentariska runsten som i *Södermanlands runinskrifter* har nummer 314. Fragmentet, som hade fullständig passning med den tidigare kända delen av runstenen, utgör stenens höggra nederdel; det nyfunna stycket bär inskriftens slutord.

Runstenen står nu rest vid kyrkans södra vägg, 12 m V om kyrkans sydöstra hörn.



Fig. 4. Torshälla-stenen. — The Torshälla stone.

Ljusgrå, lätt rödaktig granit. Höjd 162 cm, bred 120 cm.

Inskrift:

... : <sup>8</sup>raisa : || : at : <sup>10</sup>kakr : <sup>15</sup>boana : <sup>20</sup>nytan

»... resa ... efter Kak(?), sin dugande make.»

Till läsningen: Runföljden 13 o—18 y står på det nyfunna fragmentet. Skiljetecknet efter 7 t består av två punkter liksom övriga skiljetecken i denna inskrift. 8 k och 10 k äro ostungna. Genom 13 o går brottsprickan; i denna ha delar av runan gått förlorade. Mellan 15 n och 16 a har ristaren utelämnat en t-runa. I 18 y finnes en jämförelsevis grund prick, som säkerligen är huggen. Inskriften slutar utan skiljetecken.

I samband med reparation av Ytterjärna kyrkas yttertrappa påträffades ett stycke av en runsten. Av undersökningen framgick att det i trappans grund påträffade fragmentet utgör



Fig. 5. Ornerad sten i Hammarby kyrka, Södermanland. Foto I. Anderson. — Ornamented stone in Hammarby Church, Södermanland.

överdelen av runstenen Sö 345. Delarna ha hopsatts och runstenen har rests på den fria gräsplanen 5 m NÖ om tornets nordvästra hörn.

Den nu återfunna toppen mäter 61 × 93 × 19 cm. Stenens hela höjd är 186 cm; höjden över markytan är 157 cm, bredden (nedtill) 120 cm. Stenarten är röd sandsten. Ristningsytan är hårt nöt, vilket beror på att stenen under lång tid har legat som trappsten. På grund av denna nötning framträder ristningen flerstädes endast som en skuggning i stenytan.

Inskrift:

... in × <sup>5</sup> pinsa × at × <sup>10</sup> kair... -n · <sup>15</sup> er · e- ... <sup>20</sup> þr × ut- × <sup>25</sup> kr ...

»... (resa st)en denna efter Ger-... Han 'är ändad' ute i Gr(ekland).»

Till läsningen: 10 **k** är ej stunget. Av 13 **r** återstår vänstra bistaven; av huvudstaven finnas svaga spår i kanten av en stor flagring. Efter 13 **r** har ett omkring 80 cm långt stycke av runbandet gått förlorat; där har plats funnits för omkring 18 runor. Av runan 14, med vilken inskriften åter kommer till synes, återstår endast huvudstavens nedre hälft. 15 **n** har nästan helt fördärvats av brottsprickan; numera finnes endast ett kort stycke av vänstra bistaven kvar. Skiljetecknet före 16 **e** och före 18 **e** består av en punkt. De båda **e**-runorna äro tydligt stungna med små, runda punkter. Av runan 19 återstår endast nedre hälften av en huvudstav; övriga delar ha fördärvats genom flagring. Därefter är ristningsytan bortfallen på ett 18 cm långt stycke. Här har god plats funnits för två runor. I 23 **t** är högra bistaven skadad av en flagring. Av runan 24 återstår endast en svag skuggning av huvudstavens nedre del. 25 **k** är ej stunget. I 26 **r** har bistaven delvis förlorats i kanten av den stora flagring genom vilken inskriftens slut har fördärvats.



Fig. 6. Ornerad sten i Hammarby kyrka, Södermanland. Foto I. Anderson. — Ornamented stone in Hammarby Church, Södermanland.

I Hammarby kyrka påträffades vid restaureringen år 1954 flera stenar av konst- och byggnadshistoriskt intresse.

Den på fig. 5 avbildade stenen låg i tröskeln i sydportalen. Fyndplatsen är utan tvivel sekundär. Stenarten är kristallinisk urkalksten. Ristningsytan mäter  $114 \times 28$  cm. Tjockleken är 27 cm. — På samma plats låg ännu en sten av samma typ, också den med vacker, reliefhuggen djurornamentik. På båda dessa ristningar kunde spår av röd färg konstateras, men endast på deras upphöjda partier; därför är det sannolikt, att de nedbottnade ytorna ha varit omålade.

I kyrkans södra mur, 1,5 m från långhusets sydvästra hörn och 1,9 m ovan markytan påträffades en sten, ristad på två sidor. Stenen, som är avslagen på längden, mäter  $80 \times 34 \times 24$  cm. Stenarten är kristallinisk urkalksten. Fig. 6.

Av stort intresse äro också de två stenar, som bära var sin lejonbild av 1100-talstyp och den drakprydd sten, vilka upptäcktes i muren ovanför sydportalen; se fig. 7 och 8.

#### Sigtuna, S:t Lars

När två byggnadsarbetare i slutet av november 1956 grävde en kabelränna för gatubelysning längs den gata, som åt norr begränsar Sigtuna stadspark, påträffade de kanten av en stor, flat sten, som de misstänkte kunde vara en runsten. Sedan något av den hårdfrusna jorden på stenens uppåt vända sida hade borthackats, kunde de se några ristade linjer, varför de satte sig i förbindelse med mig.



*Fig. 7. En av »lejonstenarna» i Hammarby kyrka.  
Foto I. Anderson. — One of the "lion-stones" in  
Hammarby Church.*

Den nyfunna runstenen låg 35 cm under markytan, med rotändan 5 m ÖNÖ om det nordöstra hörnet av S:t Lars ruin, alldeles i södra kanten av den gata, som leder till Stadshuset. 17 m NNÖ om fyndplatsen ligger Sigtuna polisstation.

Det visade sig, att ristningsytan delvis var täckt av medeltida bruk, och att den hade legat i grunden till en mur. Utan tvivel har runstenen varit utsatt för mycket hårt tryck; detta framgår redan av att det halvmeter tjocka granitblocket hade brustit i sex delar. Av stort intresse var, att ristningen på flera ställen, särskilt upp till, hade tydliga spår av röd färg i runor och ramlinjer. Färgen, som fläckvis var väl bevarad, visade sig vid analys vara mönja ( $Pb_3 O_4$ ). Endast ett enda färglager kunde konstateras.

Av fyndomständigheterna och av runstensens tillstånd framgick det sålunda, att stenen icke befann sig på ursprunglig plats, utan att den hade lagts in som stödjesten i en mur av avsevärda dimensioner. Det kan knappast råda någon tvekan om, att stenen har använts som grundsten, då S:t Lars' nu försvunna nordmur bygg-





Fig. 8. Drakprydd sten i Hammarby kyrka. Foto I. Anderson. — Dragon-adorned stone in Hammarby Church.

des. När detta har skett, låter sig givetvis icke närmare fastställa, men det må vara tillåtet att påpeka, att fyndomständigheterna ge några antydningar om, när förflyttningen företogs. Ristningen tillhör den enkla, klassiska typ, som utmärker uppländska runstenar från 1000-talets mitt. Eftersom ursprunglig, enlagrig färg fanns kvar i ristningen, är det åtminstone sannolikt, att stenen har lagts in som grundsten icke alltför lång tid efter sedan den ristades och målades. Man frestas att gissa på några årtionden, högst ett halvt sekel. I så fall skulle fyndet av runstenen vid S:t Lars ge en — visserligen vag — antydning om, att kyrkans nordmur började byggas senast vid 1100-talets början.

Den nyfunna runstensens sex delar sammanfogades och restes genom Riksantikvarieämbetets försorg (R. Wibeck) år 1957. Den ståtliga stenen står nu i Stadsparkens östra hörn, 4 m N om Prästgatan, 2 m S om uppfartsvägen till Stadshuset. Ristningsytan vetter åt SÖ, alltså åt Prästgatan och Stora torget.

Grå granit med rödaktigt ytskikt. Stenens hela höjd är 230 cm,



Fig. 9. Det i Sigtuna år 1958 funna fragmentet. Foto N. Lagergren (ATA).  
— The fragment found in Sigtuna in 1958.

höjd ovan marken 192 cm; bredden nedtill är 123 cm, upptill 80 cm. Största tjockleken är 55 cm. Runornas storlek är 7—10 cm. Ristningsytan har nedtill till höger och i högra kanten flagrat av, varigenom flera runor och ornamentsdetaljer ha gått förlorade.

Inskrift:

× ... <sup>5</sup>nun<sup>tr</sup> × <sup>10</sup>lit × <sup>15</sup>raisa × <sup>20</sup>stain þina × at × <sup>25</sup>sik × <sup>30</sup>kuik-... n ×

»Anund lät resa denna sten efter sig själv, medan han levde.»

Till läsningen: Inskriften börjar med ett skiljetecken, placerat nedanför rundjurets nacktofs. Skiljetecknet, som i denna inskrift utgöres av ett kryss, förekommer mellan varje ord utom mellan *stain* och *þina*; även efter sista ordet finnes ett kryss. Efter inskriftens inledande skiljetecken har ristningsytan flagrat bort. I denna flagring har ett 14 cm långt stycke av runbandet gått förlorat. Här har endast funnits plats för en runa. Den första bevarade runan är 1 n; den har, i likhet med inskriftens övriga n-runor, dubbelsidig bistav. I 4 t utgå bistavarna från huvudstaven ett avsevärt stycke nedanför toppen. Detsamma är förhållandet med inskriftens alla t-runor. Även i 6 l är



Fig. 10. Den nyfunna Sigtuna-stenen. Foto N. Lagergren (ATA). — The newly found Sigtuna stone.

bistaven påfallande lågt ansatt. 7 **i** är ej stunget. 10 **a** har, i likhet med inskriftens övriga **a**-runor, dubbelsidig bistav. Vid 15 **t**—17 **i** har ingen övre ramlinje huggits; stenens naturliga kant tjänstgör här som begränsningslinje. Runorna 20 **i** och 21 **n** ha förlorat topparna i en skada. Efter 25 **s** är ett stycke av runbandet skadat genom flagring. Av 26 **i** återstår endast toppen; av 27 **k** finnas endast delar av huvudstaven och ett kort stycke av bistaven. I runföljden 28 **k**—33 **n** äro alla runorna utom den sista mer eller mindre skadade genom flagring: 28 **k**, 29 **u** och 30 **i** ha förlorat huvudstavarnas nedre delar. Av 31 **k** spåras huvudstaven i en flagringskant; bistaven har delvis bevarats. Runan 32 har så gott som fullständigt förlorats; endast ett kort stycke av huvudstavens topp finnes kvar. Det stora avståndet mellan 31 **k** och runan 32 beror utan tvivel på, att ormhuvudets nos här har skjutit ut i runslingan. Efter runan 32 har ett stort stycke av ristningsytan flagrat av. Därigenom har 24 cm av runslingan förlorats. Efter flagringen har 33 **n** och ett skiljetecken bevarats.

Trots skadorna kan inskriften med fullständig säkerhet rekonstrueras. Den första, förlorade runan har utan tvivel varit **a**; det sista ordet har varit **kuikuan**.

Ristningen är utförd av en skicklig och konstnärligt framstående ristare. Den nyfunna runstenen visar slående överensstämmelser med t. ex. U 255 Fresta kyrka, U 267, 269 Harby, Fresta sn, samt U 674 Skadevi, Häggeby sn. S:t Lars-stenen borde därför med ganska starka skäl kunna upptagas bland ristningar, utförda av runmästaren F o t.

I juni 1958 påträffades i Sigtuna ytterligare ett fragment av en hittills okänd runsten. Det kom i dagen vid ombyggnadsarbeten inne i fastigheten Handelsmannen 1, som ligger vid Stora torget. Fragmentet, som låg under golvet, har nu placerats på Sigtuna fornhems tomt.

Grå granit med brunaktigt ytskikt. Mått: 92 × 37 × 22 cm. Ytan är delvis mycket hårt sliten, varför det förefaller sannolikt, att stenen tidigare har använts som trappsten. Fragmentet, som utgör nedre högra delen av en eljest okänd runsten, bär följande inskrift:

... sa × st<sup>5</sup>ain - - - - - × fa<sup>10</sup>þur<sup>15</sup> sin<sup>20</sup>  
 > ... resa (denna) sten (efter) ... , sin fader.<

#### *Linköping, S:t Lars*

Under den i dagarna avslutade, mycket omfattande restaureeringen av S:t Lars kyrka i Linköping påträffades bl. a. ett par vackra, runristade gravhällar. Den ena av dessa har nu (den 12 nov. 1958) fått sin plats på ett lågt fundament inne i kyrkan, i dess nordvästra del.

Denna vackra, väl bevarade häll låg med ristningsytan nedåt, omedelbart N om kyrkans äldsta altarunderbyggnad, intill och NV om ett senare altare. Fyndplatsen är sålunda sekundär. På grund av att ristningsytan har legat mot ett gammalt trägolv var den delvis fläckad av mögel. Trots detta visade det sig, att några rester av ursprunglig färg hade bevarats på vissa partier av ristningen.

Grå kalksten. Längd 203 cm, bredd i ena ändan 73 cm, i den andra 68 cm. Tjockleken är 10—11 cm. Runorna mäta omkring 10 cm. Hällen prydes av en vacker, reliefhuggen drakornamentik.

Inskrift:

: k<sup>5</sup>era : let : k<sup>10</sup>erua : k<sup>15</sup>ubl : þ<sup>20</sup>sa : y<sup>25</sup>fir : þ<sup>30</sup>urþ : bun<sup>35</sup>ta : sin : auk :

siriþr : mar : yfir : sin : faþur : || : kuþ : hiulbi : sial : hanis  
 40            45            50            55            60            65            70            75

»Gera lät göra detta minnesmärke över Tord, sin man, och Sigrid, ungmön, över sin fader. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Runföljden 1—32 står i den högra ormslingan, 33—59 i den vänstra. Anmärkningsvärt är, att runföljderna börja vid rundjurens stjärtar. Runföljden 60—77 står på hällens högra smalsida. Inskriften börjar med skiljetecken, som i denna inskrift genomgående består av två punkter (:). 1 **k** är ej stunget. 2 **e** är, i likhet med inskriftens övriga punkterade runor, stunget med djup, rund punkt. 4 **a** har dubbelsidig bistav. I 7 **t** är högra bistaven svag. 8 **k** är ej stunget; den lilla, runda fördjupning, som finnes mellan huvudstaven och bistaven, är utan tvivel en naturlig vittring. I 12 **a** är bistaven kortare på huvudstavens vänstra sida. 15 **b** har förlorat nedre bistaven i en svår vittring. 16 **l** har till största delen förlorats i en spricka. Runföljden 17—19 þsa är djup och tydlig. I 38 **k** finnes mellan huvudstaven och bistaven en flack fördjupning, som säkert är naturlig. 40 **i** är ej stunget, ej heller 42 **i**. I 45 **m** är högra bistaven något skadad på mitten genom flagring; övriga delar tydliga. 46 **a** har genom en kantskada förlorat övre delen av huvudstaven. 47 **r** är tydligt. I 49 **f** har övre bistaven så gott som helt fördärvats genom en svår vittring; den undre bistaven kan spåras i skadans kant. Skiljetecken finnas såväl efter 59 **r** som före 60 **k**. 60 **k** är ej stunget. Hela runföljden 60 **k**—77 **s** är djup och tydlig. Efter 77 **s** saknas skiljetecken.

Runföljden 1—4 **kera** återger det ovanliga kvinnonamnet *Gæira*. (Det är att märka, att ingen **g**-runa förekommer i inskriften. De enda stungna runor som här förekomma äro **e** och **y**.) Den nyfunna inskriften ger det hittills enda säkra belägget på detta kvinnonamn från runinskrifterna.

Däremot höra namnen *Þorðr* och *Sigriðr* (*Sirið*) till de vanligare personnamnen under vikingatiden och medeltiden.

Uttrycket **let : kerua : kubl : þsa**, *let gærva kumbl þessa*, »lät göra d e s s a k u m m e l», har en direkt motsvarighet på den rikt ornerade kalkstenschällen Sö 116 Sundby kyrka, som är en gravhäll av samma slag som den nyfunna.

Den dödes dotter kallas i inskriften **siriþr : mar :**. Det sista ordet är givetvis det fornsvenska och forndanska *mar* (*maar*), isländska *mær* (ack. *mey*) f. 'flicka, (ren) mö'. Ordet finnes i runsvenskan eljest endast två gånger, nämligen på Hillersjöhällen (U 29): . . . **in mar ain lifþi** . . . 'men en enda flicka levde' och på U 169: . . . **iftir × uku + my sina**, . . . *æftir ungu moy sina*, » . . . efter sin unga



Fig. 11. Den nyfunna runristade gravhällen i S:t Lars kyrka, Linköping. Foto E. Niklasson, Linköping. — The newly found rune-inscribed grave-slab in St. Lars Church, Linköping.

flicka». Också sammansättningen **maytumi**, *moydomi* (dat.) 'i mödomen', 'som ungmö' förekommer på Hillersjöhällen. Dessutom ger en uppländsk runinskrift ett exempel på att ordet *mar* kan ha brukats som personnamn; se U 861.

Av visst intresse ur runologisk synpunkt är, att prepositionen 'över' första gången har ristats **yfir**, andra gången **yfir**.

Som ovan har anmärkts funnos på ristningsytan vissa spår av färg. I undersökningen av färgspåren, som samtliga voro så gott som osynliga för blotta ögat, deltog assistenten Iwar Anderson och fil. kand. Sune Zachrisson. Resterna av denna gamla uppmålning voro visserligen mycket obetydliga, men de gjorde det möjligt att konstatera, att runslingan, där inskriften börjar, har varit svart (sot), medan den andra runslingan har varit röd (mönja). Runinskriften har varit målad i två färger: i den röda slingan ha åtminstone vissa runföljder varit svarta (**siriþr**), andra vita (**faþur**). I den svarta runslingan torde runorna ha varit vita. Av några färgkorn att döma på de rundjur, som pryda hällens mittparti, vågar man förmoda, att det djur, som är placerat mot stensens bredare ände, har varit rött med svarta nackslingor, medan det andra djuret har varit svart med röda nackslingor.

Den andra (ovan s. 252 nämnda) runristade gravhällen i S:t Lars kyrka visade sig vara ovanligt besvärlig att framtaga. Den låg 3,5 m under markytan och hade, tillsammans med andra hällar, fått göra tjänst i utbottningen under kyrkans äldsta västgavel.



Fig. 12. S:t Larshällan. Foto E. Niklasson. — The St. Lars slab.

Marken har här varit synnerligen sank, varför en kraftig utbottning krävdes, då stenkyrkan på 1100-talet skulle byggas. Som undergrund ha då tydligen bland annat gravhällar använts; flera sådana med tillhuggna kanter iakttogos, liggande i den vattendränkta leran under västgaveln.

Den runristade hällen låg nedsjunken i den blöta leran och hade på grund av murtrycket brustit i en mängd smärre stycken. Sammanlagt plockades 113 bitar av stenen upp. Under sådana omständigheter får det betecknas som lyckligt, att praktiskt taget hela runinskriften kunde räddas. Det omfattande arbetet att laga stenen utfördes av preparator R. Wibeck. (Hällen har nu fått sin plats bland de fynd från restaureringen, som ha samlats i kyrkans undervåning. Där förvaras bl. a. även två större gravhällar av besläktad typ samt ett flertal fragment av s. k. Eskilstunakistor.)

Grå kalksten, svårt vittrad. Längd 177 cm, bredd vid huvudändan 70 cm, vid fotändan 64 cm. Tjockleken är 12 cm. Runornas storlek 10—12 cm.

Inskrift:

: hegualtr : lakþi : s...tu : þena : eftir : uþa : sun : sin : kuþan :  
           5          10          15          20          21          26          30          35  
 »Hägvald lade denna sten efter Öde, sin gode son.»

Till läsningen: Inskriften har skiljetecken i början, i slutet och mellan varje ord. Skiljetecknen bestå regelbundet av två punkter (:). 2 e och 3 g äro tydligt stungna med rundade punkter. I 8 r är bistaven skadad upptill och nedtill i en brottspricka. I 9 l är bistaven något skadad. 11 k är ej



Fig. 13. Runristad gravhäll från S:t Lars kyrka, Linköping. Foto E. Niklasson. — Rune-inscribed grave-slab from St. Lars Church, Linköping.

stunget. 14 s är, trots att runan står i ett av flera skärvor sammansatt parti, praktiskt taget fullständig. Därefter är ytan fördärvad på ett 6 cm långt stycke; där har en runa gått förlorad. 15 t har förlorat vänstra bistaven; möjligen kan ett svagt spår skönjas i brottsprickans kant. 18 e är tydligt stunget med en djup, rund punkt. Av 20 a återstår endast toppen av huvudstaven samt högra bistaven. 21 e är tydligt stunget. 23 t har förlorat vänstra bistaven; den högra är grund men säker. 26 u är ej stunget. I 27 þ finnes mellan huvudstav och bistav en kraftig, naturlig fördjupning; runan är helt bevarad. Däremot har den följande runan, 28 a, förlorat ett stycke av huvudstavens övre del i en kantskada. I samma kantskada har övre punkten i skiljetecknet efter 28 a gått förlorad. Av 29 s återstår endast den nedersta leden; övriga delar av runan ha förlorats i den stora kantskadan. 30 u har i samma skada förlorat övre hälften av huvudstaven och toppen av bistaven. Den övre punkten i skiljetecknet efter 31 n och översta leden av 32 s äro skadade genom flagring. 35 k är ej stunget.

Faderns namn, *Hægvaddr*, har tydligen varit mycket sällsynt. Under medeltiden förekommer det på Gotland, bl. a. som namn på den stenmästare, som har signerat *Etelhemsfunten*. Såvitt jag känner till ger oss den nyfunna hällen det hittills enda belägget på mansnamnet utanför Gotland.

Runföljden 26—28 *uþa*, som innehåller den döde sonens namn, kan knappast återge något annat än det ovanliga mansnamnet *Auði*, *Øði* (ack. *Auða*, *Øða*). Namnet finnes på en runsten vid Fuglie kyrka i Skåne (DR 259) och på en bornholmsk sten (DR 394). I medeltida källor är namnet väl styrkt. (En växelform — *Auðir* — av detta mansnamn torde ingå i det östgötska socken-namnet *Ödeshög*.)



I runföljden 14—16 s...**tn** har med all säkerhet en **e**-runa gått förlorad. En felristning av samma slag (**setn** i st. f. **sten**) finnes t. ex. på en västgötsk runsten (Vg 9).

Det är min avsikt att i ett följande häfte av denna tidskrift fortsätta beskrivningen av några hittills okända runstenar.

## SUMMARY

### *Sven B. F. Jansson: Finds of Rune-Stones in Church Walls.*

The writer describes some runic monument finds from recent years. The majority of these finds were made in the walls of medieval churches.

In Tumbo Church, in Södermanland, a rune-stone, preserved complete, was discovered in the autumn of 1958 (Figs. 1, 2). The stone is built into the outer west wall of the porch. The inscription runs: "Anund and Brune erected to Kolben this stone."

In the Torshälla church (Fig. 4) and in the Ytterjärna church, fragments of runic stones have been found during restoration operations. Of interest for art history and for the history of building, are the finds of ornamented stones in Hammarby Church (Figs. 5—8).

While the digging for the laying of the line for the lighting system was in progress a large rune-stone was found at the ruin of the St. Lars Church in Sigtuna, bearing the following inscription: "Anund caused this stone to be set up in his memory, while he lived." See Fig. 10.

In conclusion the writer deals with two large, rune-inscribed grave-slabs, which were discovered during the restoration of the St. Lars Church in Linköping. On both of these slabs there were traces of the original colouring. The writer is able to determine how the stones were one time painted. The largest and most beautiful slab (Figs. 11, 12) bears the inscription: "Gera caused to be made this memorial monument over Tord, her husband, and Sigrid, the maiden, over her father. God help his soul."

The inscription on the second slab is: "Hägvald laid this stone in memory of Öde, his good son" (Fig. 13).